

Industriell omvandling

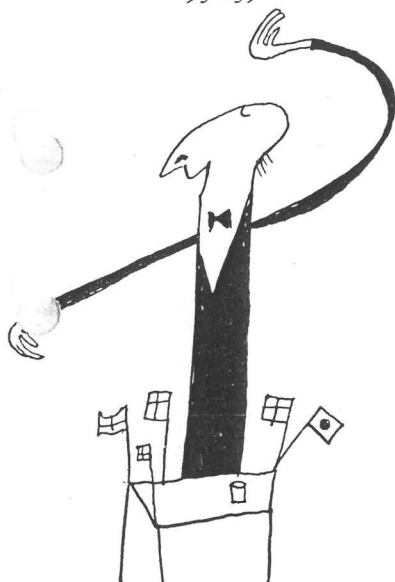
Bruttonationalprodukten — BNP, den totala produktionen av varor och tjänster — och dess fördelning på konsumtion och investering kan bilda ett gott underlag för en skildring av den ekonomiska utvecklingen i Sverige under efterkrigstiden. Man utväljer, efter en allmän reservation om statistikens eventuella brister, t.ex. åren 1946 och 1955 och omtalar sedan vad som hänt med BNP mellan dessa år, gärna sedda i relation till 1938/39. Det kan bli en rätt ståtlig framställning, präglad av svepande linjer.

Ungefär så här kommer det att låta: BNP uppgick 1955 till drygt 48 miljarder, vilket innebär en volymmässig ökning sedan 1938/39 med 60 procent och sedan 1946 med 40 procent. BNP har under efterkrigstiden stigit med 4 procent per år mot 3 procent under mellankrigstiden. Investeringarnas andel av BNP har ökat från ungefär 24 procent 1938/39 till ungefär 30 procent 1955, medan konsumtionens andel minskat i motsvarande mån. Det kan alltså sägas att vi är sparsammare nu för tiden. En annan viktig strukturförskjutning i ekonomin framgår av uppgiften att den offentliga sektorns andel av BNP växt från ungefär 15 procent 1938/39 till ungefär 25 procent 1955.

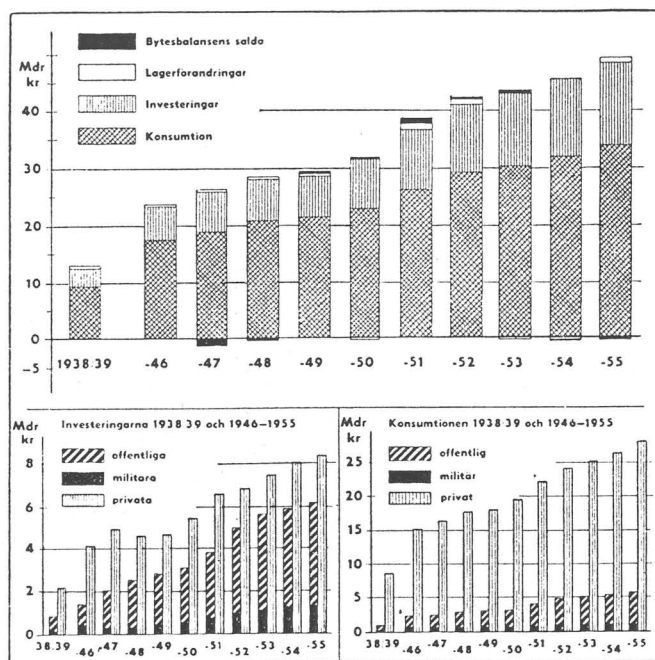
Framställningen om BNP:s användning kan eventuellt kompletteras med uppgifter om hur BNP tillkommit, dvs. hur BNP fördelar sig på olika näringsgrenar. Det tycks förhålla sig så att industri och hantverk 1955 svarade för något sådant som 40 procent av BNP — vilket torde innebära en ökning jämfört med 1938/39 och 1946 — eller ungefär lika stor del som produktionen av tjänster, dvs. handel, samfärdsel, fria yrken etc. Återstoden faller på jordbruk, skogsbruk, byggnads- och anläggningsverksamhet m.m.

Sedan framställningen utvidgats till att omfatta även statistik om de genomsnittliga förskjutningarna i prisnivå, inkomster, export, import etc., har man sagt åtskilligt av vikt om svensk ekonomi. Ett utmärkt exempel på detta sätt att skildra den ekonomiska utvecklingen finns i den nu publicerade andra upplagan av Erik Westerlinds »Sveriges ekonomi — struktur och utvecklingstendenser» (Svenska Telegrambyrå), såvitt man kan förstå en utomordentligt fin liten skrift på ett sextioal sidor.

En skildring av principiellt helt annan karaktär finner den intresserade i Arthur Montgomerys »Ekonomiska utvecklingslinjer i Sverige och Västeuropa 1929—1954» (Särtryck ur Skandias jubileumsskrift). I det avsnitt av häftet som behandlar svensk ekonomi under efterkrigstiden är det inte frågan om att ge statistiska data över BNP:s utveckling mellan två utvalda år. Inte heller presenteras några sammanhängande tidsserier

— en ståtlig framställning präglad av svepande linjer.

Bruttonationalprodukten i löpande priser och dess användning 1938/39—1955. Källa: Erik Westerlind, Sveriges ekonomi-, struktur- och utvecklingstendenser.

över produktionen, utrikeshandeln, priserna eller något annat. Greppet är snarast det att de enskilda åren tas upp till granskning och karaktäriseras ett och ett, varvid utrikeshandeln och betalningsbalansen skjuts i förgrunden tillsammans med kreditmarknaden och den ekonomiska politiken. Det fällt vidare omdömen om utvecklingen: ibland var den gynnsam, ibland ogynnsam osv. Författarens värderingar är hela tiden närvarande, på ett annat och påtagligare sätt än i Westerlinds skrift, vilket naturligtvis inte behöver vara någon nackdel.

Framställningar av dessa två skilda slag kan utan tveivel komplettera varandra på ett utmärkt sätt. Samtidigt kanske den vetgirige efter slutad läsning ändå kan fråga sig om han missat något väsentligt, någon speciell aspekt som, ifall den blivit vederbörligt belyst, kunnat framstå som särskilt gripande. Frågan innebär ingen kritisk anmärkning mot de nämnda författarna. Problemet vad man skall ta med och inte ta med måste självfallet alltid uppkomma. Det problemet skall belysas ytterligare litegrann med en hänvisning till en bok av ett tredje slag — att det är en omfattande lunta och dessutom en doktorsavhandling har ingen betydelse för den jämförelse det här är fråga om.

I Erik Dahméns »Svensk industriell företagarverksamhet», utgiven 1950 av Industriens Utredningsinstitut, koncentreras intresset på den industriella omvandlingens problem, dvs. tillkomsten av nya varor, nya produktions- och distributionsmetoder, ny teknik och organisation. Dahmén fäster speciell vikt vid företagsbildningen, företagets uppkomst och utveckling, samt vid företagsdöden.

I en dylik framställning är det lätt att bli medveten om det ekonomiska livets dramatik. Man tränger in i

(Forts. på sid. 16)

BNP-beskrivningens total kategorier och kan därigenom så att säga få en föreställning om vad som faktiskt har hänt i ekonomin. En analys av betingelserna för de nya företagens uppkomst under en viss period illustrerar t.ex. med säkerhet en viktig sida av utvecklingen. Man kan gå tillbaka till industrialismens pionjärtid, då initiativen till nyföretagande som regel togs av affärsmän, vilkas företag vanligen växte sig stora i den mån de överlevde, och därifrån till den ekonomiska och sociala omdaning efter första världskriget, som ju breddat rekryteringsbasen för företagsgrundare och föranlett uppkomsten av en mängd småföretag. Det kan förefalla väl så viktigt att vara orienterad om företagsbildningens ändrade karaktär som att ha memorerat siffror om BNP:s utveckling eller omdömen om Marshall-planens betydelse för den svenska ekonomin.

Det kan t.ex. vara intressant att ställa frågan vilken betydelse det kommer att ha för det ekonomiska framåtskridandet på längre sikt att storföretagen numera i hög grad tycks uppstå genom integrationer eller fusioner, eller genom att redan stora företag växer sig större, medan nyföretagandet i stort sett är och förblir ett småföretagande. Betyder det att vi fått in trög-hetsfaktorer i det ekonomiska systemet och att omvandlingsprocessen kommer att gå relativt långsammare än tidigare? Den frågan kan ställas även på tröskeln till »den andra industriella revolutionen» med automation och andra härligheter, och den exemplifierar vikten av att den som vill upplysa sig om svensk ekonomi spetsar sin dos av Westerlind och Montgomery med några skedar Dahmén.

Egyptisk explosion

Befolkningsproblemen varierar kraftigt i tiden och i rummet. I slutet av 1700-talet och i 1800-talets tidigare skeden kunde det förefalla som om befolkningen i Europa tenderade att växa i geometrisk skala, dvs. 1, 2, 4, 8, 16... Det var, som den engelske prästen Malthus med energi påpekade, inte lyckat, ty försörjningsmöjligheterna kunde på grund av den avtagande avkastningens lag omöjligt hålla en så snabb tillväxttakt: om en produktionsfaktor, t.ex. land, är konstant och man till den sätter ständigt ökade kvantiteter arbetskraft, måste produktionen per arbetskraftsenhet så småningom avta. Hungersnöd, krig etc. skulle enligt den unge

Malthus hålla befolkningen inom rimliga gränser; enligt den något äldre Malthus borde dock i stället »moralisk återhållsamhet» kunna lösa problemet.

Vad Malthus inte förutsåg och kanske inte gärna kunde förutse var den industriella revolutionen, som radikalt förändrade försörjningsmöjligheterna, varigenom en större befolkning än tidigare kunde leva på högre standard. I samband därmed — kring 1870 — började de europeiska födelsetalen sjunka och befolknings-

problemet kom så småningom under 1900-talets lopp att anta en helt annan karaktär: vad man på många håll fruktade — och fruktade — var stagnation i befolkningen eller t.o.m. tillbakagång. Det problemet saknar ju t.ex. inte aktualitet i dagens Sverige, även om man kan fästa större eller mindre vikt vid det.

Men på andra håll i världen kan Malthus fortfarande uppträda som profet: i de underutvecklade länderna, där barnen dryper fram som fukt ur väggarna, för att citera skalden.

Det klassiska exemplet på befolkningsexplosion är Egypten. Några siffror kan antyda problemets svårighetsgrad: Egyptens totala landyta uppgår till ungefär 1 milj. kvkm, varav 96 procent är öken. Det betyder att Egypten är Nilen, dvs. en smal remsa odlingsbart land på varje sida av floden plus Nildeltat. På den begränsade ytan, ungefär motsvarande Danmarks, bor 22—23 milj. människor, vanligen i mer än obeskrivlig fattigdom; befolkningstätheten i detta område är tre gånger så hög som i Japan. Under de senaste femtio åren har Egyptens befolkning fördubblats under det att skördearealen per invånare sjunkit med drygt 30 procent. Problemet har på senare tid tillspetsats ytterligare beroende på en nedgång i dödstalet — medicinska och hygieniska åtgärder har anmärkningsvärt snabbt och till förvånansvärt låg kostnad givit resultat — samtidigt som födelsetalet fortfarande ligger i topp. Under den närmaste tioårsperioden väntas Egyptens befolkning växa med uppemot 50 procent.

Det tragiska är att hela problemkomplexet rör sig inom de fruktade malthusianska cirkelarna: den bonde som tack vare utvidgad konstbevattning eller som en följd av jordreformen får ytterligare ett stycke land att bruka kan hålla desto fler barn vid liv, varför levnadsstandarden kommer att ligga på samma låga nivå som tidigare. Redan problemet att bibehålla befolkningens nuvarande standard är besvärligt; att åstadkomma en förbättring kan förefalla hopplöst.

Den nya egyptiska regimen har emellertid nalkats problemet på ett ambitiöst sätt och den kunde också — före Suez-krisen — inkassera avsevärda applåder från bl.a. västmaktshåll för sin realistiska hållning. I varje fall fästes på ett tidigt stadium vackra planer på papperet. Försöken att öka jordbruksproduktionen och att industrialisera landet har nämligen kombinerats med åtgärder som syftar till att påverka de sociala konventionerna, och då särskilt den mohammedanska kärleken för stora, växande familjer. Vad som måste åstadkommas är alltså en social revolution; insikten om barnbegränsningens fördelar måste fås att penetrera.

Självfallet är detta en oerhört svår uppgift i det rådande sociala klimatet. Man har inrättat något tiotal »familjeplaneringskliniker» och man ger sina tips om preventivteknik. Ett sådant program är naturligtvis särskilt svårt att genomföra i stor skala bland ett folk som till 80 procent består av analfabeter, och ansträngningarna har väl hittills haft ett huvudsakligen symboliskt värde.

Följaktligen ligger fortfarande utmärglade barn på Alexandrias trottoarer, och följlaktligen trängs fortfarande människor och djur på jordgolven i fellahernas hyddor. Det är inte vackra syner. Frågan är sedan om det är ett rent egyptiskt problem eller om bättre lot-tade stater har anledning att träda in med hjälpåtgärder av olika slag, t.ex. finansiering av den nya stora dammbyggnaden och stöd på skilda vägar åt familjeplaneringsprogrammet. De upprörda tongångarna kring Suez-krisen bör inte tillåtas undanskymma den frågan.

